

АНДРИБЕВ
ИНСТИТУТ

Одјељење за српски језик
Библиотека
ДОБИТНИЦИ АНДРИЋЕВЕ НАГРАДЕ
Књига 5

Главни и одговорни уредник
Емир Кустурица

Уредник едиције
Проф. др Милош Ковачевић

Уређивачки одбор
Проф. др Миланка Бабић
Проф. др Вељко Брборић
Проф. др Александра Вранеш
Др Гордана Илић Марковић
Др Вјара Најденова
Проф. др Милка Николић
Проф. др Михај Радан
Проф. др Димка Савова
Проф. др Јелица Стојановић
Проф. др Илијана Чутура

Рецензенти
Проф. др Душан Живковић
Проф. др Сања Мацура
Проф. др Лидија Томић

КЊИЖЕВНО СТВАРАЛАШТВО
ДРАГОСЛАВА МИХАИЛОВИЋА

(Радови са научног скупа КЊИЖЕВНО
СТВАРАЛАШТВО ДРАГОСЛАВА
МИХАИЛОВИЋА, од 3. и 4. јула 2020. године)

Андрићев институт
Андрићград, 2021

САДРЖАЈ

Разлог зборнику	7
-----------------------	---

КЊИЖЕВНЕ АНАЛИЗЕ

Роберт Ходел ПОЛИТИЧКИ КОНТЕКСТИ СТВАРАЛАШТВА ДРАГОСЛАВА МИХАИЛОВИЋА	11
Милета Аћимов Ивков ПРЕД ЛИЦЕМ СМРТИ – „ЗЛОТВОРИ”	29
Даница Андрејевић ПОЕТИЧКО-ЕСТЕТИЧКА ФУНКЦИЈА ДИЈАЛЕКТА У „ПЕТРИЈИНОМ ВЕНЦУ” ДРАГОСЛАВА МИХАИЛОВИЋА	67
Слободан Владушић ЖИВОТНА ПРИЧА И СКАЗ: УВОД У ЧИТАЊЕ РОМАНА „КАД СУ ЦВЕТАЛЕ ТИКВЕ.....	83
Петар Пијановић КОМПОЗИЦИЈА У РОМАНУ „КАД СУ ЦВЕТАЛЕ ТИКВЕ” ..	107
Милица Кецојевић „ЛОВ НА СТЕНИЦЕ” КАО ОБЛИК ПРИПОВЕДНОГ ВЕНЦА.....	125

ЈЕЗИЧКЕ И (ЛИНГВО)СТИЛИСТИЧКЕ АНАЛИЗЕ

Милош Ковачевић РОМАНИ ДРАГОСЛАВА МИХАИЛОВИЋА ИЗМЕЂУ КЊИЖЕВНОГ И ЈЕЗИКА КЊИЖЕВНОСТИ.....	153
Јелена Јовановић Симић СОЦИОЛЕКАТСКИ И ДИЈАЛЕКАТСКИ ПЛУРАЛИЗАМ ИЗРАЗА У ПОЕТСКОМ ВЕРБАТИВУ ДРАГОСЛАВА МИХАИЛОВИЋА	181
Тања Танасковић ФРАЗЕОЛОШКА СЛИКА ЧОВЕКА У ДИЈАЛЕКАТСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ ДРАГОСЛАВА МИХАИЛОВИЋА.....	211
Илијана Чутура СТИЛСКИ, СЕМАНТИЧКИ И СИНТАКСИЧКИ ОБУХВАТ ПОРЕЂЕЊА У РОМАНУ „ЧИЗМАШИ”	245
Александар Милановић МИХАИЛОВИЋЕВИ НАДИМЦИ И ЈЕДНА ПАРАЛЕЛА.....	271
Софија Милорадовић ЖИВОТА МАГИЈСКИ КРУГ, ТРИ ПОСВЕТЕ У ЊЕМУ И ТРИ ИСТРАЖИВАЊА (САЖЕТАК ЈЕДНОГ СЕЋАЊА).....	291
ИНДЕКС ИМЕНА	301

Софија Р. Милорадовић*
Институт за српски језик САНУ
Београд

82.09:821.163.41.09

ЖИВОТА МАГИЈСКИ КРУГ, ТРИ ПОСВЕТЕ
У ЊЕМУ И ТРИ ИСТРАЖИВАЊА
– САЖЕТАК ЈЕДНОГ СЕЋАЊА –

У прилогу се есејистички представља веза ауторових занимања за роман *Петријин венац* и дијалектолошких истраживања са завичајним дијалектом Драгослава Михаиловића.

Кључне речи: роман *Петријин венац*, косовско-ресавски дијалекат, живота магијски круг.

* * *

Пред сам улазак у нарасве неизвесну 2021. годину стигла ми је у руке књига знаменитог немачког слависте Роберта Ходела – *Речи од мрамора* (Ходел 2020), која представља опсежан животопис једнога од великана српске књижевности, писца Драгослава Михаиловића, сведочећи недвосмислено и уверљиво о томе да су се у његовом дугом, а једнако узбудљивом колико и недаћама бременитом живљењу зрцалиле све мене, потреси и апсурди нашега друштва у више протеклих деценија. Ишчитавала сам наслове ове ванредно корисне и занимљиве књиге преко реда, али сам најпре – сасвим очекивано за

* sofija.miloradovic@sanu.ac.rs

дијалектолога – прочитала одељак *Петријин венац*, те убрзо потом ненадано решила да прибележим све оно што се од мојих средњошколских дана везивало за ову књигу и што ће се, може бити, за њу још везати ако ми буде дато, те да некако начиним мали, посве лични додатак *Речима од мрамора*, које су тако постале атрибуиране и као инспиративне, а не само као корисне и занимљиве.

Не могу овде са сигурношћу тврдити да ли је то била 1981. година, када је овај роман доживео своје пето издање, или можда већ 1982, када сам матурирала, али се мој први сусрет с Петријом везује за ћупријску Гимназију, тада додуше с програмом усмереног образовања и његовом другом генерацијом, када нам је професорка Мира Попадић дала у задатак да у оквиру лектире прочитамо и једно дело по слободном избору. Мој избор је био *Петријин венац* – разлога се неуспешно покушавам сетити. Десетак година касније, у соби Међуакадемијског одбора за дијалектолошке атласе у САНУ, у коме сам тада радила, разговарала сам први пут с Драгославом Михаиловићем и тада сам добила посвету у роману о Петрији, који је, као трећа књига, објављен у сабраним делима писца која је објавило НИП Политика 1990 (Михаиловић 1990): „Мојој земљакињи Софији Ракић-Милојковић, са захвалношћу што се бави нашим локалним језиком и с најбољим жељама, Драг. Михаиловић. Београд, 28. мај 1993.“. Тај „наш локални језик“ заправо је говор дела Великог Поморавља који припада косовско-ресавском дијалекту. Он спада у оне говоре који нису ушли у основицу српског стандардног језика, али којима се – и ту не сме бити места икаквој сумњи – могу исказати најтананија осећања и најдубља промишљања човековог битисања, и за које је писац само из тог разлога – по моме слободном суду – често тражио „помиловање“. Уосталом, ово је једном језгровитом конструкцијом у своме есеју *Петријин ореол* недвосмислено исказао професор Владета Јеротић:

„У њему једна проста жена прича, дијалектом богатог и сложеног језика, у првом лицу, од почетка до краја свој живот” (Јеротић 2018: 156).

Доцније сам у разним приликама говорила делове *Петријиног венца*, које сам давно научила наизуст, акцен-тујући речи онако како завичајно звуче, још чешће сам те делове уметала у понеке своје текстове – лингвистичке есеје, а посебно онај део који сам назвала Петријиним ламентом над растанцима: „И тако те живот од многи добри људи растави да се више никад на овај свет с њи не саставиш. И остаје ти само да се надаш да ћеш једанпут можда у онај други твој живот да и видиш и да ћеш макар тад да могаднеш да им кажеш ону реч што си им некад спремила. Овако, овде, она ће некако да ти измакне” (Михаиловић 1990: 249–250).

А ходећи кроз три деценије по сокацима претежито запустелих српских села и заселака, сретала сам у свакоме од њих барем по једну *Петрију*, ону која је на вратницама ишчекивала пре саговорника него госта, жељна сусретаја и прилике да с неким макар колико *прозбори*, *вреви*, *орати*, да *процака*, *проговори* коју, с тежњом коју је непогрешиво описао Роберт Ходел – „као да речима жели да се супротстави празнини своје куће” (Ходел 2020: 186). И то су, све до једне, биле главне јунакиње сопствених тегобних животних прича, радошћу тек где-где натруњених, којима сам по природи свога посла додељивала улогу приповедача, ону коју је Петрији био доделио писац. У тим су причама дамарале године њихових живота, и у тим су годинама – као и у Петријином живовању – били смешани и грех и опроштај или, пак, казна, и порађања по скрајнутим вајатима и бајање од почудице, и овоземаљске љубави и гласници с онога света. И тако су се помешале и стопиле у моме истраживачком памћењу две приче: прича о Петријином дугом и тегобном путовању у престоницу, о томе да ју је невоља поду-

чила како да умакне дежурном особљу у великој београдској болници и успе да накратко види мужа тешко повређеног у рудничкој несрећи и прича моје саговорнице из параћинског села Забреге о њеном тумарању по београдском болничком кругу са истом намером (Милорадовић 2003: 341–342), а забележена двадесет година након објављивања *Петрије*. Метафора све проживљене муке због невоље која се на плећа навалила, због тешке болести блиске и драге особе, због несналажења у великом и по много чему туђем граду, исказана је завршном реченицом у моме запису – „и на те четири поморанце дођомо из Београда”.

Ја сам прошла кроз болницу, нисам прошла кроз улицу. Идем, идем, све лево, лево наниже, и сиђем код доње капије. А две капије иму на тај круг. И она, каже, иди, каже, па право кот капије. Она ми је рекла, ал ни ми рекла д и(де)м лево ил десно. И ја сиђем, обрћам се, снег преко десет сантима. Ја... нигде жива душа, ноћ, после седам сати. Било шес, ал дошло после седам. И ја видим једног у беле дреје. Сад он болничар, видим, ал ја кажем, ја, реко, молим вас, докторе, да ми покажете ге горња капија, реко, на овај круг, остао ми санитар. Довела сам, реко, болесника овде и не знам ге ћу сад. Па се заплака. Он каже: у, сасвим си сишла лево, ниско, каже, изброј улице, па на најгорњу улицу увати право, и ту, каже, има зелено шибље. Реко, знам де има. И ту ћеш, каже, д изаћеш коде санитета. И ја тако, тако, како ми он каже, и право там. А гори дрво и камен, зима. И право там. Кад отиднем там, она ме чека. Каже, па ге си, бога ти твога, још кад те тражим, сат време те тражим, каже, у сваку болницу, мислим – залутала си. Реко, нисам залутала, но не мог се снаћем. И он каже: ајд, им ја да купим неку поморанцу, каже, оде отворено, каж, да појемо, цео дан нисмо трун јели. И после свратимо на Очно и тамо двојицу довезо, једну жену да оперише очи, па зет и ћерка. И он узе њи, и на те четири поморанце дођомо из Београда.

Роберт Ходел и у својој књизи и у интервјуу датом *Политици* помиње да се у писању Драгослава Михаиловића очитује велика или чак бескрајна „емпатија”, док у одељку о *Петријином вениу* цитира Данила Киша, који каже да је то „једна добра, једна лепа, једна потресна књига” (Ходел 2020: 185). У есеју *Петријин ореол* Владете Јеротића чита се „душевност” као кључна реч, она која – по његовом осећању – одликује овај роман (Јеротић 2018: 156). Дакле, три имена од угледа, три различита усмерења, три засебна сензибилитета и једно виђење Петријине нутрине и суштине.

Године 1996. писац у Варварину добија Велику награду „Јухорско око” за животно дело и тада први пут, управо на додели те награде, говорим о његовом делу писаном на дијалекту. Други пут је то било у моме родном месту, када је 2002. године Библиотека „Др Вићентије Ракић” у Параћину организовала књижевно вече посвећено делу Драгослава Михаиловића и тада сам први пут чула да писац, одговарајући на нечије питање у разговору који се с публиком развио, саопштава како се узнемири када чује политичку пошалицу-ругалицу „Бравар је био бољи”, при чему се најбоље сећам зачудног утиска који је на мене оставио пишчев тон – пунији разочарања и туге него љутње и горчине. Један мањи круг у моме професионалном животном кругу, онај који је симболички отпочео речима из посвете о захвалности због бављења „нашим локалним језиком” затвара се 2003. године добијањем награде „Јухорско око”, а „за изузетно значајан допринос истраживању језика којим се говори на територији на којој се остварује активност Културолошког пројекта *Јухорско око*”.

Месеца марта већ поменуте 1996. године добила сам на дар, са исписаном пишчевом посветом, минијатурну књигу *Одломци о злотворима*, објављену као издање Књижевне заједнице „Борисав Станковић”, чије су тамне

тврде корице биле украшене флоралним мотивима, али међу којима су била сабрана језива нечовештва (Михаиловић 1996). Нека места у књизи изазивала су мучнину и потом је следио стид због немогућности да без окретања главе прочитам нешто што је неко могао одживети. Још један круг, тако бих рекла, био је ипак затворен мојим излагањем на књижевној вечери посвећеној роману *Злотвори Драгослава Михаиловића*, коју је 31. октобра 2017. године организовало Удружење Параћинаца и пријатеља Параћина у Београду.

Јуна 2004. добијам од писца и књигу *Гори Морава* с посветом, и тада учим наизуст део који доживљавам као лирски текст, чак нешто попут слика које рађају хаику стихови, и који ће ми надаље увек произносити сећање на стари ћупријски мост преко Мораве, недалеко од гимназијске зграде, и на сеновити део обале украј њега: „С обале недалеко од мене полетале су крпе руменог пепела налик на уплашене црвендаће. Оне су у таласима узлетале, лелујале и лебделе над водом и, у мраку који нам је притрчавао, то је изгледало као да река гори. Горела је моја Морава” (Михаиловић 2002: 167). Поједини ликови у овој књизи, а то су мама, Максим, Перса и још понеки, проговарају на матерњем дијалекту, при чему је то говорни тип ове поморавске вароши, који као сваки градски говорни тип бива мешавина различитих говора и с присуством стандардних црта, али с највише особина говора околних сеоских средина. Овај ће се трећи круг затворити оним што сам изрекла на књижевној вечери насловљеној од стране организатора уметно и носталгично – *Поред Мораве*, посвећеној целокупном уметничком опусу Драгослава Михаиловића, а одржаној на подстрек Народне библиотеке „Душан Матић”, у Ћуприји 28. фебруара 2017. године.

Вивисекција једног уметничког дела била је друго име за моје бављење *Петријиним венцем* у три нав-

рата, наиме, за осветљавање језичких одлика овога дела. Тако сам 1996. године написала рад којим сам покушала да осветлим један сегмент граматичке структуре косовско-ресавских говора, сегмент синтаксе падежа, а на корпусу који су чинили примери употребе генитива у језику јунака двају романа Драгослава Михаиловића – *Петријин венац* и *Гори Морава* (Ракић 1996). Тада сам у закључку написала: „Попут свих нас, и Драгослав Михаиловић је из детињства, из родне Ђуприје и мајчиног Сења понео у живот и завежљај сећања, слика и речи”, и потом додала да се чини као да писац идући кроз живот „ништа од свега онога што чини матерњи дијалекат није из тог завежљаја изгубио” (Исто, 207–208). Тим су језиком, каже писац, „говорили сви мени блиски људи у моме детињству и првој младости” – како стоји у цитату из једног писаног интервјуа који је са Д. Михаиловићем 1992. године водио Р. Ходел (Ходел 2020: 187). Десетак година касније, тада већ озбиљно заинтересована за неке етнолингвистичке теме, осмотрила сам овај роман из сасвим новог, дотад непознатог угла и написала *Једно могуће читање Петријиног венца: књижевно дело као етнодијалекатски текст* (Милорадовић 2008). А први пут је заправо *Петријин венац* послужио као филолошка грађа онда када је постао саставни део корпуса за сачињавање репертоара синтаксичке проблематике косовско-ресавских говора (Ракић-Милојковић 1995). За тај синтаксички упитник питања нису била сачињавана само на основу теренске, истраживачки добијене дијалекатске грађе и података из дијалектолошке литературе, иако је моја првобитна замисао била таква, већ су по сугестијама професора Павла Ивића допуњена на основу одговарајућих примера издвојених из романа *Петријин венац* Д. Михаиловића и из романа *Аризани* И. Ивановића.

Остаје као досад неостварена жеља, али барем с постојећим корпусом, начињеним изодавна уз помоћ г.

Давора Палчића, да се сачини речник *Петријиног венца*, у коме би свако значење било поткрепљено примером. Тако бисмо могли доћи до целовитог и подробног увида у речничко богатство овога дела. Посебан значај би овакав речник имао у недостатку дијалекатских речника с косовско-ресавског терена и могао би послужити као посве поуздана грађа за неки будући дијалекатски речник.

И као што је знаменити Никита Иљич Толстој писао о живота магијском кругу (Толстој 1995: 301), отелотвореном и у венцу који је писац сплео од нити Петријиног живота, тако је и једно средњошколско читање романа прешло пут од теренских истраживања косовско-ресавских говора, преко усхићености због садржаја прве посвете великог писца, па до учествовања на књижевним вечерима посвећеним његовом делу, да би стигло до овога сажетка сећања преданог читаоца *Петрије* и њенога саговорника ево већ четири деценије.

ЛИТЕРАТУРА

- Јеротић 2018: В. Јеротић, Петријин ореол, у: И. Арсић, Ј. Грујић (прир.), *Од Саве до Павла III*, Београд: Задужбина Владете Јеротића – Domus editoria Ars libri, 155–161.
- Милорадовић 2003: С. Милорадовић, *Употреба надежних облика у говору Параћинског Поморавља. Балканистички и етномиграциони аспект*, Посебна издања, књ. 50, Београд: Етнографски институт САНУ.
- Милорадовић 2008: С. Милорадовић, Једно могуће читање *Петријиног венца*: књижевно дело као етнодијалекатски текст, у: Д. Радојичић (ур.), *Слике културе некад и сад. 60 година Етнографског инсти-*

- тута* САНУ, Зборник 24, Београд: Етнографски институт САНУ, 223–236.
- Михаиловић 1990: Д. Михаиловић, *Петријин венац*, Драгослав Михаиловић. Дела 3, Београд: НИП Политика.
- Михаиловић 1996: Д. Михаиловић, *Одломци о злотворима*, Врање: Књижевна заједница „Борисав Станковић”.
- Михаиловић 2002: Д. Михаиловић, *Гори Морава*, Београд: ЛОМ.
- Ракић-Милојковић 1995: С. Ракић-Милојковић, Синтаксички упитник за говоре косовско-ресавске и призренско-тимочке дијалекатске зоне, *Српски дијалектолошки зборник*, XLI, Београд, 525–570.
- Ракић 1996: С. Ракић, Употреба генитива у језику два романа Драгослава Михаиловића (*Петријин венац* и *Гори Морава*), *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XXXIX/2, Нови Сад, 199–208.
- Толстој 1995: Н. И. Толстој, *Језик словенске културе*, Ниш: Просвета.
- Ходел 2020: R. Hodel, *Reči od tramora. Dragoslav Mihailović – život i delo*, Београд: Laguna.

Софија Милорадовић

МАГИЧЕСКИЙ КРУГ ЖИЗНИ, ТРИ ПОСВЯЩЕНИЯ
В НЕМ И ТРИ ИССЛЕДОВАНИЯ
- РЕЗЮМЕ ОДНОЙ ПАМЯТИ -

Резюме

В эссеистическом сочинении представлен интерес автора к роману *Венок Петрии* и диалектологические исследования местного косовско-ресавского диалекта Драгослава Михайловича, создание которого было вдохновлено монографией Роберта Ходеля *Слова из мрамора*, особенно разделом об этом романе Д. Михайловича. Автор рассказывает о трех посвящениях в книгах, подаренных писателем, и об участии в продвижениях книг и литературных вечерах, посвященных творчеству писателя. Также автор рассказывает о трех своих лингвистических работах, основанных на языке романа *Венок Петрии* и рассматривающих его в диалектологическом и этнолингвистическом аспектах.

Ключевые слова: роман *Венок Петрии*, косовско-ресавский диалект, магический круг жизни.